

Федоров М. П.

кандидат юридичних наук,
Львівська комерційна академія,
доцент кафедри кримінального права та процесу

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Ключові слова: *політика у сфері боротьби зі злочинністю, кримінально-правова політика, принципи та методи кримінально-правової політики, криміналізація, декриміналізація, критерій ефективності, структура та динаміка злочинності. structure and crime wave structure and crime wave*

Keywords: *policy in the field of fight against criminality, criminal-legal policy, principles and methods of criminal and legal policy, criminalization, decriminalization, criterion of efficiency, structure and crime wave.*

Постановка проблеми. Протидія злочинності є однією з найважливіших функцій сучасної держави. Для здійснення цієї функції формується та реалізується спеціальний вид державної політики – кримінально-правова політика. Одне з основних завдань держави в сучасних умовах полягає в тому, щоб зупинити зростання злочинності, мінімізувати злочинний вплив на суспільство, протидіяти вчинюваним злочинам та запобігати їх учиненню. Виконання цього важливого завдання здійснюється у процесі формування та реалізації ефективної кримінально-правової політики держави. Про результативність, ефективність кримінально-правової політики свідчить стан злочинності в державі. Про недостатню ефективність кримінально-правової політики Української держави свідчить невпинне зростання числа вчинюваних злочинів. Як свідчить статистика, щороку реєструють на 10–15% більше злочинів, ніж за попередній період.

Протидія злочинності – одна з необхідних умов реформування українського суспільства. За роки незалежності в Україні було прийнято багато законів, указів, концепцій, програм, інших нормативно-правових актів, спрямованих на боротьбу зі злочинністю та корупцією, а також на реформування правоохоронних і судових органів. Але всі ці заходи не дали відчутних позитивних результатів. Жодна з програм профілактики (боротьби) злочинності, прийнятих за роки радикальних реформ, не була виконана внаслідок відсутності фінансового і матеріального забезпечення, належного контролю та їх невідповідності ідеології реформування суспільства.

Важливим завданням юридичної науки є вироблення науково обґрунтованих пропозицій щодо основних напрямів формування і методів здійснення державою та її органами кримінально-правової політики, підвищення її ефективності.

Аналіз останніх досліджень. Кримінально-правова політика, її окремі проблеми та основні напрями формування й реалізації є предметом дослідження провідних українських учених-криміналістів. Слід відзначити ґрунтовні наукові праці, в яких досліджуються проблемні питання формування та реалізації сучасної кримінально-правової політики в Україні, таких учених, як В. І. Борисов, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, А. А. Митрофанов, П. Л. Фріс, та ін. У своїх роботах науковці досліджують окремі питання здійснення державою кримінально-правової політики.

Одним з перших вітчизняних науковців, хто звернув увагу на питання кримінально-правової політики держави та її ефективності, є відомий український вчений д.ю.н, професор П. Л. Фріс. У своєму дисертаційному дослідженні на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему “Кримінально-правова політика України” в підрозділі 3.3 він досліджує загальні питання ефективності кримінально-правової політики [8, 267–279].

Разом з тим, досі не розробленою залишається проблема визначення основних критеріїв, показників, за якими можна оцінювати ефективність кримінально-правової політики держави. Відсутні єдині підходи щодо критеріїв оцінювання ефективності кримінально-правової політики держави. Є узагальнені оціночні поняття:

“ефективна, результативна кримінально-правова політика” і навпаки – “неефективна та нерезультативна політика”.

Мета дослідження. Метою даної статті є визначення та конкретизація критеріїв ефективності кримінально-правової політики держави в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Під поняттям “критерій” розуміють підставу для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило [6, 349].

Ефективність кримінально-правової політики держави, в цілому, визначається рівнем законодавства, його відповідністю вимогам соціального розвитку суспільства, а також результативністю діяльності правозастосовних органів держави.

Про високу ефективність кримінально-правової політики держави, її наукову обґрунтованість свідчить стабільність норм кримінального закону. Про яку ефективність сучасної кримінально-правової політики України може йтися, коли за неповних чотирнадцять років з часу прийняття нового Кримінального кодексу України 144 закони вносили до нього різні зміни та доповнення (станом на 20 квітня 2015 р.) [2].

В Україні досі ще не вироблено національної доктрини та концепції боротьби зі злочинністю, так само як і кримінально-правової доктрини з відповідною їй концепцією. Не було розроблено та затверджено цілісної стратегії кримінально-правового впливу на злочинність [3, 3-4].

Традиційно відповідальність за незадовільний стан правопорядку та зростання злочинності покладають на правоохоронні органи, зокрема, на органи внутрішніх справ. При цьому упускається та обставина, що правоохоронні органи тільки здійснюють, реалізують у практичній діяльності кримінально-правову політику держави. Формування ж цього виду політики є прерогативою Верховної Ради України, яка на законодавчому рівні закріплює її основні засади, приймає кримінальний закон та вносить зміни до нього, визначає й закріплює правовий статус правоохоронних органів тощо [7, 219].

У попередніх публікаціях ми вже вказували, що ефективність кримінально-правової політики має бути забезпечена як на стадії її формування, так і на стадії її реалізації [4, 158–159].

Ефективність кримінально-правової політики на стадії формування визначається в значній мірі ефективністю норм кримінального закону. Ефективність кримінального закону та його норм передбачає правову захищеність від злочинних посягань найважливіших суспільних відносин. Негативними є як недостатня захищеність важливих суспільних відносин заходами кримінальної відповідальності, так і надмірне застосування заходів кримінальної репресії. Кримінально-правова заборона є виправданою, доцільною та необхідною лише тоді, коли вона відповідає рівню суспільної правосвідомості та психології більшості населення [5, 12].

Ефективність кримінально-правової політики визначається, насамперед, ефективністю кримінального закону, окремих кримінально-правових норм та інститутів, усім механізмом кримінально-правового регулювання. Ефективність кримінально-правової політики являє собою її внутрішню властивість. Якщо певна кримінально-правова норма має на меті, передусім, запобігання конкретним правопорушенням, то часто ця мета повністю, або в значній мірі, досягається самим фактом наявності даної норми [8, 320].

В такому випадку незастосування цієї правової норми не обов'язково свідчить про високий рівень її ефективності. Можливо, вказані у статті діяння мають незначний рівень суспільної небезпечності, не є поширеними, або, навпаки, настільки поширеними, що її застосування викликало б несприйняття у суспільстві.

Справедливим є твердження, що ефективність кримінально-правової політики визначається рівнем досягнення поставлених перед нею задач, адекватністю між запланованим, бажаним та досягнутим [8, 4–5]. Проблемним залишається встановлення цього самого рівня. Ідеальною метою здійснення кримінально-правової політики є недопущення злочинності взагалі. Ця мета є недосяжною. Злочинність як соціальне явище була, є і завжди буде. Тому найближчою й реальною метою кримінально-правової політики держави є протидія злочинності, недопущення її зростання, аби злочинність не перейшла певний “поріг насиченості”, за яким настане крах суспільних інститутів, держави, права і людської цивілізації взагалі.

Таким чином, “універсальним” критерієм, мірилом ефективності кримінально-правової політики є стан злочинності в державі,

її кількісні та якісні показники. Так, за даними Генеральної прокуратури України, у 2014 році в Україні обліковано 529 139 кримінальних правопорушень, у т.ч. 25 872 особливо тяжких злочини, 154 216 тяжких злочинів, 215 792 злочини середньої тяжкості і 133 259 злочинів невеликої тяжкості. Це офіційні дані, які не включають латентну злочинність. Як свідчать наукові дослідження, латентними, у своїй більшості, залишаються крадіжки особистого майна, так звані “кишенькові крадіжки”, хабарництво, вимагання, значна частина сімейного насильства, тощо. Латентна злочинність може перевищувати офіційно зареєстровану.

Важливими критеріями оцінки ефективності кримінально-правової політики є чисельні показники стану злочинності. Але ж ці показники одночасно характеризують і рівень роботи правоохоронних органів, тому мають місце суб’єктивні інтереси окремих посадових осіб скоригувати ці показники, щоб приховати упущення й недоліки роботи своїх відомств [7, 220].

Про ефективність впливу кримінально-правової політики держави на злочинність свідчить її динаміка, тобто чисельні зміни за певний період часу. Зростання, зменшення чи стабілізація абсолютних показників злочинності (числа вчинених злочинів, числа виявлених осіб, що вчинили злочини тощо) свідчить, більшою мірою, саме про ефективність кримінально-правової політики як на стадії її формування так і в процесі її практичного втілення, тобто реалізації в діяльності правоохоронних органів. Звичайно, на динаміку злочинності чинять вплив й інші фактори (соціально-політичні, соціально-економічні, культурні, демографічні, географічні тощо), але важливим завданням кримінально-правової політики є передбачення, прогнозування можливих ймовірних соціальних змін у суспільстві й вироблення відповідних перспективних заходів протидії злочинності в нових умовах. Ефективність кримінально-правової політики залежить від всієї сукупності об’єктивних та суб’єктивних умов, у яких вона реалізується.

Для оцінки ефективності кримінально-правової політики використовують порівняння щодо показників рівня злочинності за оцінюваний та попередні періоди. Так, наприклад, зменшення кількості всіх вчинених злочинів чи певного їх виду за аналізований

період, порівняно з попереднім, є підставою для визначення кримінально-правової політики ефективною, результативною, і навпаки, зростання злочинності свідчить про недостатню ефективність політики у сфері протидії злочинності. Недоліком тут є неврахування впливу соціально-політичних, економічних та інших соціальних чинників на динаміку цих показників.

Важливим показником, що характеризує ефективність кримінально-правової політики держави є якісне зниження рівня злочинності та її динаміки. Йдеться про частку окремих видів злочинів у загальній структурі злочинності та їх динаміку. Про ефективність кримінально-правової політики свідчить, наприклад, зменшення частки тяжких та особливо тяжких злочинів, злочинів проти життя та здоров'я особи тощо. Часто на законодавчому рівні визначаються пріоритетні напрями боротьби зі злочинністю (наприклад, з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, з корупцією, з військовими злочинами та ін.). Приймаються відповідні законодавчі акти та відповідні їм підзаконні відомчі акти, програми, плани заходів тощо. Під ці програми передбачаються та виділяються відповідні асигнування, здійснюються організаційні та структурні зміни тощо. Такі рішення приймаються як реагування на значне поширення певного виду злочинності чи його підвищену суспільну небезпечність, тобто навздогін певним негативним суспільним явищам. Досі відсутній ефективний аналітичний орган, який би передбачав ймовірні суспільні зрушення в державі й формулював обґрунтовані пропозиції щодо прийняття нових чи внесення змін до діючих законодавчих актів, які б мали превентивний характер щодо протидії потенційним загрозам злочинності на певну перспективу.

Важливим критерієм оцінки ефективності кримінально-правової політики держави є зменшення рецидивної злочинності, злочинності неповнолітніх. У першому випадку (щодо зменшення числа осіб, які після відбуття покарання за вчинення злочину вчиняють новий злочин) йдеться про ефективність кримінально-виправної політики держави, тобто виправлення осіб, які вчинили злочин і відбули покарання, і про їх подальшу соціальну адаптацію після відбуття покарання. У другому випадку (вчинення злочинів неповнолітніми) можна говорити про кримінологічну (профілактичну)

політику взагалі. Важливими тут є заходи загально-соціального характеру, такі як організація культурно-спортивного дозвілля молоді, робота з неформальними молодіжними формуваннями, вплив на виховання молоді педагогічних колективів загальноосвітніх шкіл, професійних училищ тощо, вирішення питань працевлаштування молодих спеціалістів, випускників ПТУ тощо.

Про підвищений ступінь суспільної небезпечності злочинності свідчить її організований характер. Виявлення злочинних організацій є важливим показником, що характеризує ефективність діяльності як правоохоронних органів, так і кримінально-правової політики Української держави взагалі.

Важливо звернути увагу й на таке поняття як “ціна” кримінально-правової політики. Йдеться про матеріальні, фінансові, трудові та інші ресурси, які задіяні в процесі формування та реалізації політики протидії злочинності. Правоохоронні органи постійно скаржаться на брак коштів та матеріального забезпечення. Разом з тим, відсутня інформація, наскільки ефективно використовуються кошти, виділені з державного бюджету на їх утримання. Як свідчить статистика, правоохоронні органи, покликані боротися зі злочинністю, одночасно є й найбільш корумпованими структурами в державі. Тут має дотримуватися розумне співвідношення “ціна-якість”. Неможливо до безконечності збільшувати число правоохоронців, необхідно підвищувати якість, ефективність їх праці. Нагальною в сучасних умовах є необхідність реформування усєї системи правоохоронних органів, у тому числі суду, прокуратури, органів внутрішніх справ. Метою такої реформи, поряд із підвищенням ефективності функціонування правоохоронних органів, має стати економія коштів за рахунок кращої їх організації, широкого впровадження інформаційних технологій, усунення дублювання окремих функцій, передачі від органів внутрішніх справ органам місцевого самоврядування функцій, не пов'язаних з охороною громадського порядку та боротьбою зі злочинністю.

Надзвичайно важливим є те, що здійснення кримінально-правової політики держави не допускає посягання на права й свободи людини та громадянина. Застосування кримінальної відповідальності має бути законним, обґрунтованим і доцільним. Жодний

невинуватий не має постраждати від безпідставного кримінального переслідування. Правоохоронні органи наділені широкими повноваженнями щодо застосування певних заходів примусу до осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення. Важливим тут є конституційний принцип, згідно з яким ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом [1, ст. 29].

Висновки. Таким чином, основними критеріями ефективності кримінально-правової політики є стабільність кримінального закону, його норм та інститутів, стан, структура та динаміка злочинності в державі, результати діяльності правоохоронних органів, стан дотримання прав і свобод людини. Окрім того, ефективність кримінально-правової політики залежить від усієї сукупності об'єктивних та суб'єктивних умов, у яких вона реалізується.

Список використаних джерел

1. **Конституція України:** Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. **Кримінальний кодекс України:** Верховна Рада України; Кодекс України, Кодекс, Закон від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
3. **Борисов В. І.** Ефективність кримінально-правової політики / В. І. Борисов, П. Л. Фріс // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. № 1 (2). – С. 1–18.
4. **Федоров М. П.** Проблеми формування та реалізації кримінально-правової політики в сучасній Україні / М. П. Федоров // Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія юридична. Зб. наук. праць. – Львів: Камула, 2015. – Вип. 1. – С. 152–172.
5. **Федоров М. П.** Кримінально-правова політика України в умовах розбудови ринкової економіки / М. П. Федоров // Правове регулювання окремих видів публічних і приватних відносин в Україні: монографія // кол. авторів, кер. авт. кол. доц. Федик Є. І. – Львів: Новий Світ – 2000, 2014. – С. 8–25.
6. **Словник української мови:** в 11 т. / Редкол.: Білодід І. К. (голова) та ін. – К.: “Наукова думка”, 1973. – Т. IV: І-М. – 840 с.
7. **Макухіна І. В.** Кримінально-правова політика Української держави щодо боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом / І. В. Макухіна, М. П. Федоров // Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах ближнього зарубіжжя (в контексті співпраці з Європей-

ським Союзом): Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 24 листопада 2014 року): тези доповідей / Відп. ред. П. О. Куцик. – Львів: Видавництво Львів. комерц. академ., 2014. С. 218–221.

8. **Фріс П. Л.** Кримінально-правова політика України: дис... доктора юрид. наук: 12.00.08 / П. Л. Фріс; Прикарпатський ЮІ МВС України. – Київ, 2005. – 440 с.

Анотація

У статті досліджуються критерії ефективності кримінально-правової політики в сучасній Україні. Визначається, що ефективність кримінально-правової політики має забезпечуватися як на рівні її формування, так і на рівні її реалізації. Підкреслюється, що основним критерієм ефективності цього виду політики є стабільність кримінального закону. Досліджуються такі критерії оцінювання ефективності кримінально-правової політики як рівень, структура та динаміка злочинності. Важливим критерієм ефективності політики протидії злочинності визнається недопущення порушень прав людини й громадянина як на законодавчому, так і на виконавчому рівні здійснення державної влади.

Annotation

In the article the criteria of efficiency of criminal-legal politics are investigated in modern Ukraine. It is determined that efficiency of criminal-legal politics must be provided both at the level of her forming and at the level of her realization. It is underlined that the basic criterion of efficiency of this type of politics is stability of penal law. Such criteria of evaluation of efficiency of criminal-legal politics as level, structure and crime wave are investigated. Non-admission of violations of human and citizen rights confesses the important criterion of efficiency of politics of counteraction to criminality as on legislative so at executive level of realization of state power.